

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LIX/2

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миливој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LIX/2

Уредништво:
Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈѢОР,
Др ДРАГА ЗЕЦ, Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ, Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ,
Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА, Др МИЛОРАД РАДОВАНОВИЋ,
Др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН

Collegium redactorum:
Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR,
Dr BJÖRN HANSEN, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY, Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ,
Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr MILORAD RADOVANOVIĆ,
Dr VLADISLAVA RUŽIĆ, Dr SVETLANA M. TOLSTOJ, Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈѢОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LIX/2

НОВИ САД
2016

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Мари́на Ку́решевић: Стабилност и динамика синтаксичке нормe српскословенског језика у српским преписима апокрифа	7
Исидора Бјелаковић: Традиционалисти vs. вуковци у формирању терминологије српског језика (астрономија и математичка географија)	25
Надежда Јовић: Особине банатских говора у путопису Андреја Петковића из 1734. године	37
Нада Арсенијевић: Реинтерпретација система објекатских падежа: о предлошком генитиву	49
Наташа Киш: О неким особеностима придева из угла фази лингвистике	71
Милан Ајдановић, Страхинја Степанов: Погрешке у конгруенцији именичке и придевске апозиције у језику медија	83
Маја Магковић, Војана Јаковљевић: Acquiring Vocalic Quantity and Quality in L2: The Acquisition of Vowel Clipping in English by Advanced Serbian Learners	97
Саша Марјановић: Глаголска флексија у двојезичном речнику са српским као циљним језиком	109
Александра Јанић, Душан Стаменковић: Модални глаголи <i>must, should, can / морати, требати, моћи</i> у енглеском и српском језику: опште карактеристике и изазови при превођењу	129
Тијана Весић Павловић: Концептуализација стања помоћу елемената схеме путање у енглеском и српском језику	151

ХРОНИКА

Владан Јовановић, Исидора Бјелаковић: Међународни научни симпозијум <i>Словенска терминологија данас</i>	165
--	-----

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Александра Цолић: Т. И. Вендина. <i>Типологија лексических ареалов Слaвиa</i>	171
Зорица Никитовић: Ксенија Кончаревић. <i>Пољед у шеолингвистику</i>	176
Сабина Халупка-Решетар: Ranko Bugarski. <i>Selektivna sociolingvistička bibliografija SFRJ / SRJ-SCG / Srbija 1967-2014</i>	183
Гордана Штрбац: Лингвокултуролошки аспекти српске фразеологије	188
Мирјана Петровић-Савић: Милета Букумирић. <i>Ономасијика централног Косова</i>	193
Рецензенти	197
Упутство за припрему рукописа за штампу	199
Contents	205

Александра Јанић
Душан Стаменковић

МОДАЛНИ ГЛАГОЛИ *MUST, SHOULD, CAN* / *МОРАТИ, ТРЕБАТИ, МОЋИ* У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И ИЗАЗОВИ ПРИ ПРЕВОЂЕЊУ*

Основни циљ рада јесте да помоћу остварених и могућих превода упореди модалне глаголе *must, should, can* из енглеског језика са њиховим еквивалентима у српском – глаголима *морати, требати, моћи*, из перспективе генеративне граматике и са елементима когнитивне семантике у анализи да би слика о овим глаголима била што потпунија. Најпре се разматрају специфичности превођења енглеских модалних глагола *must, should* и *can* на српски језик, а затим се разматра однос епистемичке, деонтичке и динамичке модалности код поменутих модалних глагола, са посебним освртом на двозначне примере, њихову дубинску структуру и утицај карактеристика (*da*-)допуне модалног глагола на значење реченице.

Кључне речи: модални глагол, епистемичка модалност, деонтичка модалност, енглески језик, српски језик.

The main aim of the article is to use the existing and potential translation equivalents in order to compare the English modal verbs *must, should, can* with their equivalents in Serbian – the verbs *morati, trebati, moći*. These verbs are approached from a perspective which combines elements of generative grammar and cognitive semantics in order to clarify certain additional aspects of their meaning. Firstly, the article deals with some characteristics of translating the modal verbs *must, should* and *can* to Serbian, which is followed by a comparison of the epistemic, deontic and dynamic modalities of the mentioned modal verbs, with a special emphasis on the issues of ambiguity, deep structure and the impact of the (*da*-)modal complement on sentence meanings.

Key words: modal verb, epistemic modality, deontic modality, English, Serbian.

1. Увод. У овоме раду бавићемо се енглеским модалним глаголима *must, should, can* и њиховим еквивалентима у српском језику *морати, требати, моћи*. Посматраћемо их кроз репрезентативне примере из романа *Invisible* Пола Остера и одговарајућег превода *Невидљиви*, кроз остале могуће преводе тих реченица из оригинала, као и помоћу додатних примера који би најбоље илустровали њихове опште карактеристике са становишта генеративне граматике, у вези са дубинском структуром, двозначношћу, те односом епистемичке, деонтичке и динамичке модалности, али и уз краћи осврт на поједине постулате когнитивне семантике. Према речима Јелене Пртљаге (2008а: 4), модалност представља одговор на потребу човека да изрази мишљење или став уз могућност да се од њих ограда, да претпоставља и да језичку интеракцију са саговорником прилагоди културним и друштвеним нормама.

Издајамо само нека од досадашњих истраживања о модалности и модалним глаголима. У литератури на енглеском, модалним глаголима бавили

---

* Припремљено у оквиру пројекта број 179013, који се изводи на Универзитету у Нишу, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

су се лингвисти попут Џефрија Лича (LEECH 1971), Џона Лајонса (LYONS 1977), Франка Палмера (PALMER 1977; 1979; 1986/2001), Ференца Кифера (KIEFER 1987), Ив Свитсер (SWEETSER 1984; 1990), Сузи Вурмбранд (WURMBRAND 1999), Бјорна Хансена (HANSEN 2007), Пранава Ананда и Валентине Хакар (ANAND – HАCQUARD 2009), Питера Колинса (COLLINS 2009), Јулиане Бестерс-Дилгер, Ане Дробњаковић и Бјорна Хансена (BESTERS-DILGER ET AL. 2009), Анџелике Крацер (KRATZER 2011; 2013), Цилијан Рамчанд (RAMCHAND 2012). Што се тиче литературе на српском, на ову тему мање је писано са генеративнограматичког становишта (нпр. Јанић 2012; 2013; 2014; Симоновић – Арсенијевић 2014), а модалним глаголима су се у србистици (и сербокroatистици) са различитих аспеката бавили и Јордан Моловић (1966), Татјана Батистић (1983), Предраг Пипер (1983), Михаило Стевановић (1986), Владо Ђукановић (1992), Сњежана Кордић (1996), Бранислав Остојић (1997), Павица Мразовић и Зора Вукадиновић (2000), Миодарка Тепавчевић (2001), Предраг Новаков (2007), Милош Ковачевић (2008; 2009), Срето Танасић (2009; 2011), те Предраг Пипер и Иван Клајн (2013), као и Душанка Звекић-Душановић (издвајамо Звекић-Душановић 2016). У литератури на српском језику има и аутора који су се бавили модалним глаголима у енглеском, попут Љубомира Михаиловића (1966), Наде Квачановић (1993), Иване Трбојевић-Милошевић (2004) и Предрага Новакова (2012), при чему се претпоследње истраживање бави контрастирањем епистемичке модалности у оба поменута језика, док се епистемичком и динамичком употребом глагола *will*, *can* и њиховим српским еквивалентима, као и деонтичком модалношћу у енглеском и српском бавила Јелена Пртљага (2008а; 2008б; 2014). Другим смером превода (од хрватског ка енглеском) бавиле су се Божана Кнежевић и Ирена Брдар (2011) ограничивши притом своју анализу на деонтичку модалност у изабраним правним текстовима. Будући да се не бавимо смером превода са српског језика на енглески, у раду смо пажњу усмерили на резултате поменутих истраживања Јелене Пртљаге и других аутора који се баве истим смером превода као и ми: са енглеског на српски језик.

Управо ће нам закључци изведени из анализе у наведеној студији Иване Трбојевић-Милошевић (ограниченој на епистемичку модалност), као и поменутих студија Јелене Пртљаге о деонтичкој, епистемичкој и динамичкој модалности, послужити као почетна тачка у разматрању модалних глагола у енглеском и српском језику. Наиме, разматрајући врсте контрастивних преклапања сличне онима које срећемо код Радмиле Ђорђевић (2004), Ивана Трбојевић-Милошевић (2004: 177–180) наводи да се апсолутна поклапања у енглеском и српском језику налазе на семантичком плану, што се огледа у постојању система судова и система евиденција као доминантних система за изражавања епистемичке модалности, а исту врсту преклапања налазимо у класама средстава којима се изражава епистемичка модалност на граматичком и лексичком нивоу. Када је реч о самим модалним глаголима, ауторка истиче да се два језика апсолутно поклапају у оном смислу у коме системи модалних глагола (као основних носилаца епистемичких појмова неопходности и могућности) постоје у оба језика. Они се ипак не поклапају потпуно, што је видљиво у томе што је наспрам дванаест облика у енглеском (*must*,

*may/might, can/could,*² *will/would, shall/should, ought to, dare* и *need*), у српском мање њих – (према Трбојевић-Милошевић 2004: 179) само седам (*морати, моћи, смећи, требати, хћећи, умећи* и *ваљати*).³ Због овога, као и због других фактора, мрежа односа која настаје између модалних система двају језика веома је богата и сложена, и то, како Трбојевић-Милошевић (2004: 179) наводи, „zahvaljujući činjenici da se odsustvo potpune formalne korespondencije nadoknađuje sredstvima kao što je, recimo, potencijal, koji se javlja kao marker povećane epistemičke distance i time neutrališe nedostatak distalnih formi u srpskom jeziku”. Коначно, када је реч о разликама, анализа Иване Трбојевић-Милошевић није их обухватала у већој мери, али наводе се два примера: (1) у српском језику постоји облик потенцијала као члан категорије глаголског начина, а у енглеском језику овог облика нема; (2) у српском језику постоје различити везници који уводе кондиционалну клаузу и који могу да имплицирају или само нефактивност или контрафактивност одређене пропозиције, а у енглеском та диференцијација не постоји (Трбојевић-Милошевић 2004: 179–180).

Наш рад има следећу структуру: у другом одељку бавићемо се специфичностима превођења енглеских модалних глагола *must, should* и *can* на српски језик. Различите могућности превођења показаћемо на конкретним примерима из романа *Invisible* (AUSTER 2009/2010) Пола Остера и из анализираног објављеног превода на српски језик – *Невидљиви* (ОСТЕР 2010), као и другим могућностима за обележавање модалности које преводилац није искористио. У трећем одељку показаћемо однос епистемичке, деонтичке и динамичке модалности код модалних глагола *must, should, can* и *морати, требати, моћи*, са посебним освртом на двозначне примере, на њихову дубинску структуру, те на утицај карактеристика (*da*-)допуне модалног глагола на укупно значење реченице. Четврти одељак доноси закључке рада.

2. СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРЕВОЂЕЊА ЕНГЛЕСКИХ МОДАЛНИХ ГЛАГОЛА НА СРПСКИ ЈЕЗИК. У овом одељку пажњу ћемо посветити различитим начинима на које су преводиоци у српски језик пренели модалност која је у енглеском исказана неким од поменутих глагола. Посебну пажњу усмерићемо на оне случајеве код којих у српским панданима модалност ни на који начин није обележена, као и на оне случајеве у којима се не јавља одговарајући српски модални глагол (*морати, требати, моћи*), већ је изабран неки други начин за маркирање модалности. Наиме, енглеске реченице са модалом за исказивање неопходности (*must, should*) често се на српски преводе без модалног глагола, при чему се бира неко друго (лексичко или морфолошко) средство. Слично је и са преводом глагола *can*,⁴ те ћемо се таквим примерима и бавити у наставку.

² Облици *can* и *could* се, услед сложеног односа који између њих постоји, обично обрађују засебно, иако се, морфолошки гледано, ради о садашњем и прошлом облику овог модала (PRTLJAGA 2008a: 40). Слична је ситуација и са другим паровима попут поменутих.

³ Наглашавамо да у србистичкој литератури постоје и другачији наводи у вези са бројем модалних глагола, који у литератури варира и често није ни коначан. На пример, Павица Мразовић и Зора Вукадиновић (2009: 178) издвајају шест модалних глагола у ужем смислу: *хћећи, моћи, морати, смећи, требати* и *умећи*, док Бјорн Хансен (HANSEN 2007: 36) на основу семантичко-синтаксичких критеријума пуноправним модалним глаголима сматра следећа четири: *моћи, морати, требати, ваљати*.

⁴ Јелена Пртљага (2014: 242) на основу своје грађе и испитивања деонтичке модалности за енглески модални глагол *can/could* наводи да не постоји значење које се у српском језику

Када се ради о преводу енглеске реченице са глаголом *must*, модалност и при томе изражавање јаке уверености често изостају у преводу на српски – модалност изостаје у корист индикативног тумачења (в. примере 1 и 2).

- (1) It must have been around six o'clock, because I remember coming here straight from my job at the hospital to check in on him. (*Invisible*, 239,4 / 446)
- (2) Било је негде око шест сати јер, сећам се, дошла сам да га обиђем право с посла, из болнице.⁵ (*Невидљиви*, 126)⁶

Тако је у примеру (2) наглашена индикативност, за разлику од српске реченице (3), која није изабрана за преводни еквивалент. Могуће је да је тако одлучено јер у потоњем примеру (3) нема индикативности, већ је истакнута јака неопходност, односно увереност у то да је нешто случај на основу расположивих чињеница. Наравно, постоје и друге преводне могућности, јер се кроз овакву формулацију модалност из реченице на енглеском језику у великој мери изгубила или ублажила. Адекватним преводним решењем могло би се сматрати и оно са модалним глаголом (3) или решење које би уз елементе из реченице (2) садржало речцу *свакако* (4), којом би се изразила сигурност у оно што се тврди.

- (3) Мора да је било око шест сати, јер се сећам да сам овамо дошла да га обиђем право с посла, из болнице.
- (4) Било је свакако негде око шест сати јер се сећам да сам овамо дошла да га обиђем право с посла, из болнице.

Модално значење је наизглед занемарено и у преводу наредне реченице (5), будући да је очекивани превод *мора је избежавати и избегаваће је* (7) сведен на то да ће *их свакако избежавати* (6). Тиме се губи нијанса неопходности, а самим тим и мотивисаности тог избегавања утицајем новонасталих околности (у случају да је дати услов остварен), и та семантика се покушава надоместити само партикулом *свакако*.

- (5) If she and Born are together again, then he must and will avoid her. (*Invisible*, 248,8 / 446)
- (6) Ако су она и Борн поново заједно, онда ће их свакако избежавати. (*Невидљиви*, 130)
- (7) Ако су она и Борн поново заједно, онда је мора избежавати и избегаваће је.

С друге стране, у субјунктивним⁷ контекстима чести су случајеви у којима преводилац модални глагол преводи помоћу неке модалне речце за

не може превести глаголом *моћи* – „bilo da se radi o najjačim visoko performativnim subjektivnim iskazima ili objektivnim sa daleko slabijim ilokutivnim naponom”.

⁵ Сви примери у овом одељку ексцерпирани су из романа *Invisible* Пола Остера, као и из његовог превода на српски језик (*Невидљиви*). Бројеви уз ознаке које се односе на енглеске оригинале (нпр. 454,9 / 466) означавају позицију виртуелне странице у читачу електронских књига *Calibre*, који је коришћен ради брже претраге, док бројеви уз ознаке које се односе на преводе на српски означавају бројеве страна у штампаном издању.

⁶ Поред остварених превода, у случајевима када је потребно навести и друге могућности, те истаћи најбољу, наводимо и коментаришемо и њих. У случају да друге могућности превода нису толико значајне за анализу, не издвајамо их.

⁷ Иако смо се у раду определили за употребу термина *субјунктив*, термине *субјунктив* и *коњунктив* посматрамо као синонимне. Први се повезује са романским језицима, а други са германским.

изражавање става. Тако је сигурност исказана епистемичким значењем модалног глагола *must* (8) постигнута речцом *сиђурно* (9). Друга могућност за превод, која укључује глагол *морайџи*, била би са изразом *мора да* (10).

- (8) Hélène must be five or six years older than Rudolf. (*Invisible*, 258,3 / 446)
 (9) Елен је сигурно пет или шест година старија од Рудолфа. (*Невидљиви*, 135)
 (10) Елен мора да је пет или шест година старија од Рудолфа.

Сличан избор при преводу преводилац је направио у примеру (12), такође употребивши речцу *сиђурно*, што значи да није изабрао преводилачко решење (13).

- (11) It must be cocktail hour, then. (*Invisible*, 129,7 / 446)
 (12) Онда је сигурно време за коктеле. (*Невидљиви*, 74)
 (13) Онда, мора да је време за коктеле.

Сумња у исказано може се изразити глаголима мишљења. У том случају, мишљење да је нешто чињеница поново се може довести у питање у актуелном свету, без обзира на постојање модалног глагола у изричној клаузи (*you think it is / you think it must be...*). Стога, будући да је субјунктивност већ маркирана глаголом мишљења, није зачуђујуће одступање од превода модалног глагола *must* модалом, па ни одсуство модалне речце или модалног глаголског облика попут потенцијала (в. 14–15). Такав превод условљен је субјунктивно маркираним контекстом помоћу неког другог, немодалног глагола.

- (14) You think it must be a hallucination, that the point of view has shifted from objective reality to the mind of the addled brother. (*Invisible*, 198,0 / 446)
 (15) Таман помислиш да је то халуцинација, да се тачка гледишта померила из објективне стварности у свест поремећеног брата. (*Невидљиви*, 106)

Сличан је и пример (17), у коме је конструкција *even if there must be air* преведена српском *ако ваздуха има*, из чега се закључује да је у тој реченици било довољно задржати компоненту услова. Такође, примери попут (14) и (16), који садрже модални глагол *must*, заправо упућују на индикативне *it is a hallucination*, односно на *there is air*, те због тога у преводу није употребљен модални глагол *морайџи*.

- (16) You are shut off from the world for hours every day, inhabiting what you come to think of as an airless bubble, even if there must be air because you are breathing, but it is dead air. (*Invisible*, 144,7 / 446)
 (17) Свакога дана сатима си изолован од света, настањујеш нешто што те подсећа на безваздушни балон, чак и ако ваздуха има јер и сам дишеш, али то је мртав ваздух. (*Невидљиви*, 81)

Што се тиче превода енглеског *should*, одступања од превода глаголом *џребайџи* су у најмање два правца. У првом случају се ради о коришћењу модалне речце, а у другом о маркирању модалности глаголским обликом. Тако је у примеру (19) употребљена модална речца *ваљда*, поред могућности превода модалним глаголом *џребайџи* (20). Оба поменута начина семантички су еквивалентна, а превод енглеског модала српским модалним глаголом или одговарајућом модалном речцом видимо као ствар избора самих преводилаца.

- (18) You should know that by now, Rudolf. (*Invisible*, 15,9 / 446)
 (19) До сада си то ваљда схватио, Рудолфе. (*Невидљиви*, 13)
 (20) До сада је то требало да схватиш, Рудолфе.

Модалност је у примерима попут (22) у српском језику довољно изразити потенцијалом као глаголским начином, без употребе модалног глагола. Друга могућност (23) показује да нема потребе да се у преводу употреби глагол *требати* у потенцијалу, већ је довољно да овај глаголски начин сам маркира пунозначни глагол, у овом случају *тицају се* (22).

- (21) We've only just met, and why should you care about what happens to me? (*Invisible*, 28,5 / 446)
 (22) Тек смо се упознали, зашто би се вас тицало шта ће бити са мном? (*Невидљиви*, 20)
 (23) Тек смо се упознали, зашто би требало да вас се тиче шта ће бити са мном?

У вези са поменутиим примерима који садрже упитни облик *why should* попут (21), Јелена Пртљага (2014: 198) на основу анализираниог корпуса закључује да се *should* преводи и модалним глаголом *морати* или *требати*, док „upotrebljen sa subjektom u prvom licu u funkciji preporuke drugom licu, uvek je prevoden potencijalom leksičkog glagola bez modalnog glagola”.

За крај анализе преводних могућности енглеских реченица које садрже модалне глаголе оставили смо глагол *can*, за који Јелена Пртљага (2014: 225) каже да се на њега може гледати „kao da implicira univerzum mogućih svetova, koji se kreću od najrestriktivnijih (gde važe ljudski zakoni i pravila) do najmanje restriktivnih (gde je sve dozvoljeno osim onoga što se kosi sa takozvanim prirodnim zakonima)”, при чему, прагматички гледано, указује на следећу „широку леpezу значења: od претње, прекора, protesta, посредне наредбе, забране, захтева, molbe, predloga, dozvole, sugestije i ponude do jednostavnog ukazivanja sagovorniku na postojanje mogućnosti da se nešto učini” (PRTLJAGA 2014: 225).

У испитиваном корпусу наишли смо на три основне групе примера српских преводних еквивалената енглеског модала *can*. У првој је енглески модални глагол (24) преведен српским еквивалентом *моћи* (25). У њој је изражена епистемичка могућност с обзиром на то да упитне конструкције *How can... / Како можеш...* упућују на прекор упућен саговорнику од стране говорника, односно на неодобравање онога што је урадио с обзиром на околности и на оно што је очекивано.

- (24) How can you give me a prospectus if you don't know what the budget is? (*Invisible*, 39,6 / 446)
 (25) Како можеш да ми даш нацрт ако не знаш колики је буџет? (*Невидљиви*, 25)

За примере овог типа из своје грађе Јелена Пртљага (2008б: 734) наводи да „predstavljaju protest i negodovanje govornika zbog aktuelnog stanja stvari, svojevrsnu kritiku i прекор i odbijanje govornika da prihvati postojanje takve mogućnosti”, а скреће пажњу на то да је индиректно исказана и јака деонтичка модалност, којом се утиче на понашање саговорника (в. PRTLJAGA 2014: 238).⁸

⁸ У делу о модалном глаголу *should*, Јелена Пртљага (2014: 178) код различитих нијанси деонтичких значења издваја она „u kojima se obaveza sagovorniku nalaže explicitno, implicitno ili uz ublaženi ton, odnosno uljudnije”.

То препознајемо и у примерима (24) и (25) будући да је имплициран савет у вези са сазнавањем информације о буџету, што је утицање на саговорника да промени понашање.

У реченицама у којима се глаголом *can* изражава способност, преводилац често бира синонимни модални глагол *умети*, и то тако што модалност маркира и потенцијалом поменутог модалног глагола (27). Са друге стране, изоставља могућности са глаголом *моћи* у презенту (28), потенцијалу (29) или футуру (32), те и *умети* у презенту (30) или изразом *бити способан* у потенцијалу (31). У примеру (29), за разлику од примера (27), потенцијалом се наглашава могућност, а не способност сналажења у свакој ситуацији или у већини њих. Семантички близак преводу (29) је и превод који садржи футур (32). Бавећи се употребама глагола *can*, Предраг Новаков (2012: 194) издваја спектар модалних динамичких значења: од физичке способности, до вештине, вољности и менталне компетенције. Држећи се наведене поделе, значење реченице (26) односи се на менталну компетенцију будући да се у контексту и види да се говори о раду у књижевном часопису.

(26) How do you know I can handle it? (*Invisible*, 31,7 / 446)

(27) Како знате да бих умео да се снађем? (*Невидљиви*, 21)

(28) Како знате да могу да се снађем?

(29) Како знате да бих могао да се снађем?

(30) Како знате да умем да се снађем?

(31) Како знате да бих био способан да се снађем?

(32) Како знате да ћу моћи да се снађем?

Пример (34) показује да глагол *must* није једини који се у неким случајевима не преводи на српски језик, већ то важи и за факултативно *can* употребљено у реченици са индикативним значењем, будући да је у примеру (33) изједначено значење *I can see* са *I see* (в. VENDLER 1957: 148).

(33) Margot answered the door when I knocked, and although I can still see her face and the smile that darted across her lips when I presented her with the flowers, I have no memory of what she was wearing. (*Invisible*, 50,7 / 446)

(34) Марго ми је отворила и, мада и сада видим њено лице, и осмех који јој прелеће преко усана док јој пружам цвеће, никако не могу да се сетим шта је имала на себи. (*Невидљиви*, 31)

Долазимо до закључка да се енглески модални глаголи *must*, *should* и *can* не избегавају преводити српским модалним глаголима *морати*, *требаћи*, *моћи* само из стилских разлога, већ их у неким случајевима и не треба превести модалним глаголом, на пример када енглеска реченица има „факултативни” модал, те самим тим псеудомодално, односно индикативно значење. С друге стране, модалност је у српском језику могуће маркирати и другим лексичким средствима, попут модалних партикула (што је често стилски избор), али и морфолошки – глаголским облицима попут потенцијала, који може надоместити или појачати модалност исказану само модалним глаголом.

3. ИЗРАЖАВАЊЕ ЕПИСТЕМИЧКЕ И ДЕОНТИЧКЕ МОДАЛНОСТИ. Појам сидра модалности односи се на актуелне индивидуе или ситуације из којих су пројектоване различите могућности (деталније у Hacquard 2006). Пример за усидравање

ситуацијом или пак ситуацијом и карактеристикама самог предмета даје Дејвид Луис (LEWIS 1997), а помиње га и Анџелика Крацер (KRATZER 2013). Луис наводи пример крхке чаше, постојања чаробњака и, с тим у вези, однос придева *fragile* и израза *can break easily*, којима у српском одговарају придев *крхак* и израз *који се лако може сломити*.

- (35) This glass is fragile.
 (36) Ова чаша је крхка.
 (37) This glass can break easily.
 (38) Ова чаша се лако може сломити.

Колико год ови парови реченица били слични с обзиром на блискост значења „крхак” и „лако се може сломити”, у погледу усидравања не морају бити исти. Сценарио који је дао и објаснио Дејвид Луис (LEWIS 1997: 144) укључује чаробњака који има стаклену чашу, крхку као и све остале. Међутим, када постоји могућност да се поломи, он ће својим чинима спречити да се то и догоди. Зато се за ту чашу може рећи да је крхка, али не и да се може сломити. Тако је сидро у првом случају сама чаша, а у другом чаша и помену-те околности. С тим у вези су и епистемичка, деонтичка и динамичка модалност. Прва се заснива на оцењивању вероватноће уметнуте пропозиције на основу онога што знамо о свету, другом се изражава дозвола или нека обавеза, а трећом се изражава способност.

Когнитивни лингвисти (нпр. TALMY 1988; 2000; SWEETSER 1990) сматрају да су деонтичка и епистемичка модалност засноване на истим принципима когниције, и то онима који потичу од начина на који спознајемо динамику силе. Наша спознаја је сликовно схематизирана (JOHNSON 1987) и развија се на подсвесном нивоу још од раног детињства, а касније је наш ум употребљава како би разумео стварно деловање силе, али и знатно апстрактнијих појава, каква је модалност. Наиме, деонтичку модалност разумемо по принципу сила, путања и препрека (SWEETSER 1990: 56). Тако ће се свако *must/морају* и *should/требају* разумети као јаче или слабије деловање (најчешће друштвене) силе која од агенса захтева да нешто уради, док ће се свако *may/смеју* разумети као уклањање одређене препреке. Деонтичка модалност се у когнитивној лингвистици види као основна (енгл. *root*), док епистемичку модалност сматрају метафоричким продужетком (SAEED 2002: 363) основне модалности.⁹ Тако се употреба модала која се тиче расуђивања везује за снагу аргумената која делује као *сила* слична друштвеној сили, услед које нешто мислимо или не мислимо (нпр. *The battery must have run down.*), верујемо или не верујемо. На исти начин, епистемичка употреба доводи се у везу и са недостатком препреке који нам *дозвољава* да нешто мислимо или да у нешто верујемо (нпр. *You may be right.*).

Њихов однос посматрамо у реченицама са глаголима *must/морају*, *should/требају*, *can/моћу*, на примерима (39)–(51). Епистемичка модалност постоји у примерима (39)–(45). За све те реченице заједничко је доношење закључка, и то на основу дискурсног контекста, односно првенствено на

⁹ Јелена Пртљага (2008б: 741) наглашава да „поделу модалности на типове не треба узимати сувише догматично, већ је треба сагледавати у смислу градиције због честог преливања значења из једног типа у други”.

основу информација доступних говорнику. Обично су реченице са епистемички употребљеним модалним глаголом анафорички повезане са претходним дискурсом, у коме се налази полазиште за доношење закључка (39–43).

(39) It must be cocktail hour, then. (*Invisible*, 129,7 / 446)

(40) Онда, мора да је време за коктеле.

(41) Онда је сигурно време за коктеле. (*Невидљиви*, 74)

(42) ...there must have been jugs of cheap red wine and an abundant stock of paper cups, which means that we were probably growing drunker and drunker as we continued to talk. (*Invisible*, 19,1 / 446)

(43) ...ту је морало бити великих количина јефтиног црног вина и непресушних залиха пластичних чаша, што значи да смо, како је разговор одмицао, постајали све пијанији. (*Невидљиви*, 15)

Међутим, има и примера катафоричности (44–45). Прво се наводи закључак (односно јака претпоставка), а затим и информација на основу које га је говорник донео.

(44) It must have been thirteen, because I started working at the Shop-Rite when I was fourteen. (*Invisible*, 193,0 / 446)

(45) Мора да сам имао тринаест јер сам са четрнаест почео да радим у Шоп-рајту. (*Невидљиви*, 103)

Епистемичност се може постићи и употребом модалних партикула, чак и у истој реченици са модалним глаголом. Тако су партикула *можда* и глагол *моћи* за изражавање способности, односно енглеско *maybe* и *can*, употребљени у истој реченици (46–47). На тај начин је исказана претпоставка да једна особа (претходно у дискурсу маркирана као саговорник) може помоћи другој (у дискурсу маркираној као говорник, који истовремено и износи претпоставку). Напомињемо да се оваква употреба глагола *can/моћи* за исказивање способности сврстава у динамичку модалност (в. COLLINS 2009: 101–105).

(46) Maybe you can help me. (*Invisible*, 30,1 / 446)

(47) Можда можеш да ми помогнеш. (*Невидљиви*, 20)

Јелена Пртљага (2014: 241) српске модалне глаголе *моћи* и *морати* издваја као централне деонтичке модале будући да „u semantičkom domenu sadrže logičke pojmove mogućnosti, odnosno dozvole i nužnosti, odnosno obaveze”. Деонтичка модалност постоји у паровима примера (48)–(51). У првом пару примера ради се о изражавању обавезе да се књига стави на право место полице у библиотеци.

(48) When putting books onto the shelves, you must confirm and then reconfirm that the Dewey decimal number of the book you are shelving is one notch above the book to its left and one notch below the book to its right. (*Invisible*, 143,0 / 446)

(49) Када враћаш књиге на полице, мораш да се увериш, а затим и да провериш, да ли је Дјуијев децимални број књиге коју стављаш на полицу за један зарез изнад у односу на књигу с њене леве стране и један с њене десне. (*Невидљиви*, 80)

Иста ауторка (2008б: 733) наводи да енглески модални глагол *can* изражава и епистемичко значење због тога што је „у случајевима када жели да изрази највећу могућу дистанцу у односу на истинитост пропозиције само он на располагању говорнику, баш као и када жели да постојање епистемичке

могућности доведе у питање⁹. Са наведеним је сагласна и Ивана Трбојевић-Милошевић (2004: 77).

Глаголом *should/ћребаћи* такође се може изразити деонтичка модалност. У примерима (50) и (51) наводи се да је препоручљиво да Де Борнову песму објаве у првом броју тог часописа.

(50) If the magazine gets off the ground, I think we should publish de Born's poem in the first issue. (*Invisible*, 42,8 / 446)

(51) Ако кренемо с часописом, мислим да би Де Борнову песму требало да објавимо у првом броју.¹⁰ (*Невидљиви*, 27)

Насупрот претходном пару примера са *should/ћребаћи*, овим глаголима могуће је изразити и епистемичку модалност. То показују примери попут (52) и (53).

(52) They should have come by now.

(53) Требало је да дођу до сада.

Детаљнију анализу примера износимо у наставку рада, где ће бити више речи о двозначности реченица са модалним глаголима и њиховом односу у енглеском и српском језику, те њиховом дубинском структуром.

3.1. Двозначност. Двозначност реченица са модалним глаголима у светлу односа епистемичке и деонтичке модалности посматраћемо с обзиром на поделу модалних глагола коју је у енглеском извршила Џилијан Рамчанд (RAMCHAND 2012), премда коначна подела модалних глагола, па и саме модалности није препоручљива, нити у потпуности могућа, имајући у виду да се ради о широкој и комплексној семантичко-граматичкој категорији (PRTLJAGA 2008a: 141). Рамчанд у једну групу сврстава *must, will, can*, а у другу *might, could, should*. Критеријум јој је могућност двозначности реченица које уз модални садрже стативни глагол. Двозначност¹¹ постоји у енглеским примерима попут следећих, где су и српски еквиваленти на површинском нивоу такође двозначни, али уз одређена ограничења глаголским видом.

Конкретно, за енглески пример (54)¹² издвајамо две парафразе (55 и 56):

(54) He must know the truth.

(55) It must be the case that he (already) knows the truth.

(56) He is the person who must know the truth (because of which someone will soon tell him the truth).

У првој парафрази модалност је усидрена одређеном ситуацијом, која је таква да је за последицу имала да неко зна истину. На пример, уколико је

¹⁰ Ако бисмо глагол *ћребаћи* заменили глаголом *мораћи*, он би био употребљен у личном глаголском облику и било би још јасније да се ради о деонтичком значењу (*Ако кренемо с часописом, мислим да бисмо Де Борнову песму морали да објавимо у првом броју*). Преводацац је изабрао безлични облик глагола *ћребаћи* водећи рачуна о норми стандардног српског језика.

¹¹ Када говоримо о двозначности у оквиру овог одељка, она постоји у датим репрезентативним реченицама у изолацији. Контекст је тај који омогућава да се читалац приклони конкретном значењу, односно једном од могућих читања.

¹² За примере у овом одељку нисмо се ограничили само на изворе из којих смо наводили реченице у претходном, већ смо бирали примере на енглеском и српском језику који ће на најбољи могући начин показати могућност двозначности реченица са модалним глаголом.

неко бесан ушао у просторију тражећи особу која га је лагала, постоји велика вероватноћа да све већ зна о томе. Насупрот томе, у другој парафрази сидро је сама та особа. Дакле, том реченицом се исказује неопходност да конкретна особа (са)зна истину, и то због својих карактеристика. Илустрације ради, судија као посредник у решавању неког проблема мора прво да сазна истину, односно чињенично стање обеју страна, будући да се од човека са том улогом очекује да донесе правилну одлуку.

У односу на енглески пример (54), српски двозначни пандан био би исказан реченицом (57), што значи да она има (бар) два тумачења – (58) и (59), једнака енглеским (55) и (56).

(57) Мора да зна истину.

(58) Ситуација је таква да је неопходно да он (већ сада) зна истину. = Ситуација је таква да мора да он (већ сада) зна истину.

(59) Он је такав да је неопходно да (са)зна истину (неко ће му је због тога и рећи). = Он је такав да мора да (са)зна истину (неко ће му је због тога рећи).

До сада смо показали да су енглески (54) и српски пример (57) исти по томе што нису једнозначни, као и по могућим значењима, а самим тим и по начину усидравања. Будући да српски језик граматичку категорију глаголског вида маркира морфолошки, претходне реченице посматраћемо у односу на варијанту (60), у којој је уместо несвршеног глагола *знайши* употребљен његов свршени видски парњак *сазнайши*.

(60) Мора да сазна истину.

(61) Мора да је сазнао истину.

(62) Требало би да је сазнао истину.

Наиме, српска реченица (60) није двозначна, јер нема читање у коме се износи претпоставка да субјекат већ зна истину. Пример (61) показује да је епистемичко значење могуће постићи и употребом пунозначног перфективног глагола у перфекту. Перфекат је време које сугерише да се нешто догодило у актуелном свету. Да би се тај ефекат избегао, потребно је јако маркирање субјунктивности, што својом семантиком јаке неопходности омогућава управо глагол *морайши* (в. Јанић 2012: 83), за разлику од *требайши*, које би се у том случају требало маркирати и на морфолошком плану употребом потенцијала (пример 62).

Из перспективе композиционалности¹³ и саставних делова перфекта, облик презента помоћног глагола *јесам* временски би се могао повезати са тренутком говора, сам облик радног глаголског придева са прошлосту, а свршеност тог пунозначног глагола упућује на резултативност. Сагласни смо са Драганом Вељковић (2015: 25), која за перфекат детаљније наводи: „Чини нам се да у случају перфекта обележја радног глаголског придева [...] смешта предикат у прошлост, док аспектуалне карактеристике лексичког глагола одређују његову дуративност, уколико је имперфективног вида, односно резултативност, кумулативност, уколико је перфективног вида”.

¹³ Барбара Парти (Pартег 2004: 153) композиционалност дефинише на следећи начин: „Значење израза је функција значења његових делова и начина на који су синтаксички комбиновани”.

Након тестова (им)перфективности и (а)теличности, закључила је да је глагол *јесам* имперфективан (Вељковић 2015) и, још прецизније, да глагол *јесам* у перфекту не одређује време говорења „према актуелном моменту говора, већ према времену епистемичке евалуације” (2015: 26). О односу *мора да је – мора да буде*, њиховим значењима и карактеристикама помоћних глагола *јесам* и *бићи* у односу на енглеско *to be* биће речи у одељку 3.3.

Да бисмо упоредили семантику наведених глагола свршеног и несвршеног вида, наводимо и речничке дефиниције глагола *знаћи* и *сазнаћи*, те *вероваћи* и *повероваћи*, и то она значења у којима су употребљена у претходним реченицама и оним касније наведеним. Глагол *знаћи* је у Матицином *Речнику српскога језика* (2007) дефинисан као „познавати чињенице о некоме или нечему, бити упознат са нечим” (РМС 2007, s. v. *знаћи*), а његов перфективни парњак као „доћи до обавештења о нечему; постати свестан нечега” (РМС 2007, s. v. *сазнаћи*). С друге стране, глагол *вероваћи* дефинисан је као „сматрати да неко говори истину, имати поверење у некога” (РМС 2007, s. v. *вероваћи*), а *повероваћи* као „поклонити поверење некоме” (РМС 2007, s. v. *повероваћи*). Ипак, помоћу наведених дефиниција није могуће објаснити суптилну разлику међу примерима (57)–(60), већ је разлике у интерпретацији потребно објаснити помоћу дубинске структуре, што ћемо учинити у наредном одељку.

3.2. ДУБИНСКА СТРУКТУРА. Разлика између досадашњих енглеских и српских примера, између осталог, произлази и из природе двају језика. Под тим мислимо на другачију параметарску структуру ова два језика у погледу могућности изостављања заменице: српски је тзв. про-изостављајући језик (енгл. *pro drop*), док енглески није (о нултим категоријама детаљније у: KRISTAL 1999, s. v. *џраџ*, *про-изостављајући*, *про-конципијуенци*; HAEGEMAN 1994: 251–256; 431–479). Директно је с тим у вези однос експлетивног *it* у енглеском и експлетивног про у српском (*pro_{ex}*).¹⁴ Управо се односом про_{ex} и про¹⁵ у српском синтаксички може објаснити двозначност примера попут (57), који овде понављамо као (63).

(63) Мора да зна истину.

Прво тумачење било би деонтичко (64), код ког уз глагол *мораћи* стоји про, а PRO¹⁶ уз пунозначни глагол у презенту. Друго тумачење је епистемичко (65), при чему уз модални глагол стоји про_{ex}, а уз пунозначни про, будући да PRO у про-изостављајућим језицима попут српског не може бити управљано од про_{ex}.¹⁷

¹⁴ Однос употребе енглеског експлетивног *it* и српског *pro_{ex}* показујемо на примерима *It is thundering / *Is thundering* и *про_{ex} Грми / *То ѓрми*, при чему су примери означени звездичом неграматични.

¹⁵ Наглашавамо да је *про* тзв. празна/нулта категорија заменљива исказаном заменицом, именицом или именичком синтагмом: *про Долази / Он долази / Професор долази / Најбољи професор долази*.

¹⁶ За разлику од про, PRO је неопходно анафорично, односно кореференцијално је са субјектом модалног глагола: *про_i Морам да PRO_i урадим домаћи задатак*, **про_i Морам да PRO_j урадим домаћи задатак*.

¹⁷ У литератури се наводи да PRO мора бити контролисано од стране аргумента, није дозвољено да буде контролисано од стране експлетивне заменице, за шта Лилијан Хахман

- (64) pro_i Мора да PRO_i зна истину.
 (65) pro_{ex} Мора да pro зна истину.

Са друге стране, ако пунозначни глагол несвршеног вида (овде: *зна̄и*) заменимо глаголом свршеног вида (овде: *сазна̄и*), могућа је само деонтичка интерпретација (66), не и епистемичка (67). То потврђује маркираност свршеног глаголског вида у односу на несвршени, који дозвољава обе интерпретације.

- (66) pro_i Мора да PRO_i сазна истину.
 (67) $*pro_{ex}$ Мора да pro сазна истину.

Примери попут (63) погодни су за проучавање двозначности јер садрже и модални и пунозначни глагол у облику 3. лица једнине, којим може бити исказана и лична и безлична употреба глагола *мора̄и*. У осталим случајевима, када је глагол *мора̄и* у неком личном облику осим 3. лица једнине (овде презента), сам тај облик упућује на деонтичку употребу (в. 68–69), без обзира на вид глагола.

- (68) pro_i Морају да PRO_i (по)верују својим родитељима.
 (69) $*pro_i$ Морају да PRO_i (по)верују својим родитељима.

Ипак, примери (70–71), које даје Ивана Трбојевић-Милошевић (2004: 157–158), показују да је поред деонтичког читања (72) могуће и епистемичко (73), и то у одговарајућим контекстима.

- (70) Наши морају победити.¹⁸
 (71) Наши би морали победити.
 (72) Наши морају / би морали победити да би остали у даљем такмичењу.
 (73) Наши морају / би морали победити – спремали су се цело лето за овај меч и имају бољег тренера.

У вези са епистемичким значењем у примерима сличним нашем (73), Ивана Трбојевић-Милошевић (2004: 157) наводи да „*glagol MORATI* има епистемичко значење које се налази на самом крају деонтичког градијента”, при чему наглашава да постоји виртуелна обавеза коју говорник намеће.

Још један пример (74) преузет из Трбојевић-Милошевић (2004: 158) показује да је само епистемичко читање могуће када је глагол *мора̄и* у потенцијалу, при чему сматрамо да у корист таквом читању иде и то што безлични примери са pro_{ex} *Морало би да* (75), за разлику од pro_{ex} *Требало би да*, нису уобичајени, односно нису потпуно прихватљиви у српском језику (поготово не у високом регистру), за разлику од примера са безличним *мора* у презенту (76).

наводи неграматичну реченицу: **There occurred three more accidents without PRO being any medical help available on the premises* (в. НАЕГЕМАН 1994: 279). Тзв. арбитранно PRO (енгл. arbitrary/uncontrolled PRO) јавља се у примерима попут *It is important PRO to keep the customers happy*, где PRO није контролисано, односно у реченици није кореферентно са неком именицом или именичком синтагмом, а код такве групе примера Дејвид Кристал (1999: 37, 294) говори о тзв. произвољној/арбитранној референцији. Детаљније о односу и карактеристикама pro и PRO видети у: НАЕГЕМАН 1994.

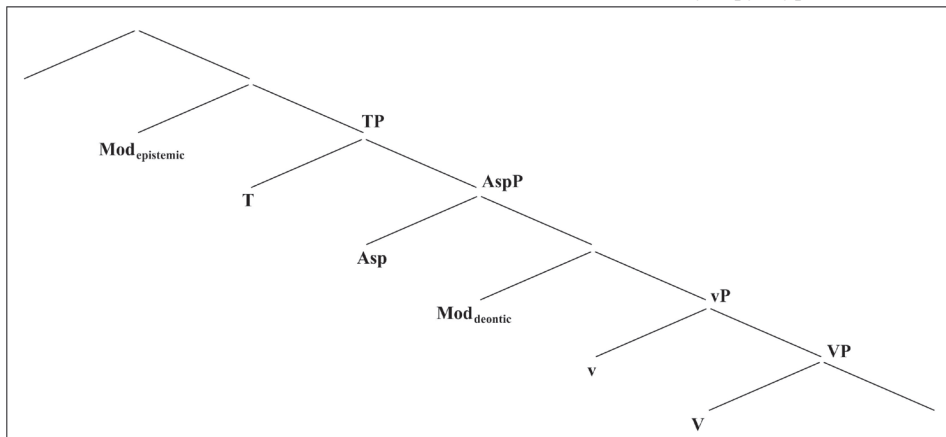
¹⁸ Односом инфинитива и *да*-допуна заменљивих обликом инфинитива нећемо се детаљније бавити у овом раду. У вези са употребом *да*-допуне или инфинитива као допуне модалном глаголу *мора̄и* са деонтичким значењем, Јелена Пртљага (2014: 154–155) закључује да се јављају подједнако често, и то „*bez izražavanja nijansi u značenju*”.

- (74) Ти би морала бити наша.
 (75) ?pro_{ex} Морало би да си наша.
 (76) pro_{ex} Мора да си наша.

Говорећи о еквивалентима енглеског *should*, Пртљага (2014: 193) равноправно наводи српски модални глагол *морати* у потенцијалу и модални глагол *ићебајти*, јер *морати* у потенцијалу „verno prenosu jačinu centralnih deontičkih značenja navedenog engleskog modala [*should*], dok s druge strane, istovremeno implicira slabije, odnosno uljudnije deontičko značenje nego što bi to bio slučaj sa indikativom”.

Што се тиче односа епистемичке и деонтичке модалности приказаних генеративносинтаксичким стаблом, ослонићемо се, између осталог, на Чинквеову хијерархију (в. CINQUE 1999). Епистемички модални су виши у структури у односу на деонтичке (в. Слику 1), што објашњава осетљивост деонтичке модалности на граматички аспект. С друге стране, поређење примера (63) са (66) и (67) показује да епистемичка модалност није осетљива на граматички аспект, што дата хијерархијска структура такође предвиђа.

Слика 1. Однос епистемичке и деонтичке модалности у структури

На крају, могућност употребе пунозначног несвршеног глагола у оквиру *да*-допуне модалном глаголу *мора* и у деонтичкој и у епистемичкој интерпретацији објашњавамо тиме што се несвршени вид односи на представљање глаголске ситуације као структуре, а не као целине, са којом се повезује свршени глаголски вид (о односу глаголског вида и типа глаголске ситуације в. Новаков 2005). Код глагола *моћи* двозначност је повезана са употребом уз помоћни глагол *биће*, те ће о томе бити више речи у наставку. Што се тиче глагола *ићебајти*, не понаша се као *морати* будући да за први важе нормативна ограничења у вези са употребом безличног облика.¹⁹ У енглеским

¹⁹ Предраг Пипер и Иван Клајн (2013: 164–165) издвајају тзв. нецеситативно и деонтичко *ићебајти*, при чему се прво *ићебајти* може употребљавати лично и безлично, а друго се употребљава безлично, а лично само по изузетку. Код нецеситативног значења *ићебајти* наводе примере попут *Требао ми је лекови* и *Требао ми је више новца*, а код деонтичког

се примерима двозначност у површинској структури такође јавља, што показују и примери у самом раду, попут (54), (77), (87).

3.3. Помоћни глаголи *TO BE* и *ЈЕСАМ/БИТИ* КАО ДОПУНЕ МОДАЛНИМ ГЛАГОЛИМА. Након што смо се бавили модалним значењима, првенствено епистемичком и деонтичком модалношћу у енглеском и српском језику, двозначним реченицама и њиховом дубинском структуром, у овом одељку рада посматраћемо понашање енглеског глагола *to be* у односу на српске помоћне глаголе *јесам/бићи* у презенту као допунама модалних глагола *must/мораћи* и *can/моћи*.

Енглеска реченица (77) има и епистемичку и деонтичку интерпретацију, те ју је стога могуће наставити следећим речима: *because it's 1 PM and she works from 7 AM to 3 PM* (у случају епистемичке интерпретације) и *because, on the contrary, she would be fired* (код деонтичке интерпретације). Са друге стране, у српском језику насупрот енглеској реченици (77), будући да је двозначна, разликујемо два њена еквивалента. Прва могућност је епистемичка интерпретација са глаголом *јесам* у примеру (78), као и варијанта са подизањем (79). Напомињемо и то да реченица (79) на површинској структури има и деонтичко читање (при чему је *мора* лични глаголски облик, а не безлични). Други могући еквивалент енглеском примеру је српска реченица (81), која искључиво има деонтичку интерпретацију, што се види из неграматичности структуре (80).

(77) She must be at work.

(78) pro_{ex} Мора (бити) да је (она/ pro) на послу.

(79) Она/ pro мора да је на послу.

(80) $*pro_{ex}$ Мора да (она/ pro) буде на послу.

(81) Она/ pro мора да буде на послу.

Иако се овде детаљније не бавимо односом *да*-допуна и инфинитива, истичемо пример (82)²⁰ будући да је двозначан: може имати деонтичко значење (структура 83), али и епистемичко значење (структура 84) попут (78).

(82) Мора бити на послу.

(83) pro_i Мора PRO_i бити на послу.

(84) pro_{ex} Мора бити на послу.

Јулиана Бестерс-Дилгер, Ана Дробњаковић и Бјорн Хансен (BESTERS-DILGER et al. 2009: 190–191) наглашавају да само језици са *да*-конструкцијама попут бугарског и српског могу постићи епистемичко значење са модалом у безличном облику зато што је категорија лица маркирана личним обликом глагола из допуне. Пример (82) показује да се у српском језику епистемичко читање може постићи и када је инфинитив глагола *бићи* у допуни (читање 84), што се у наставку потврђује и за глагол *моћи*.

Требало је да ми ћо јаве и неграматично $*Требали су да ми ћо јаве$. Поменути изузетак личне употребе *ћребаћи* у деонтичком значењу односи се на односне реченице будући да се „безлични глагол не би могао сложити са субјектом” (Пипер – Клалн 2013: 165), а као пример наводе реченицу *Дошли су сви они који су ћребали да дођу*, наглашавајући притом да не би била добра она са безличним обликом модалног глагола: *Дошли су сви они који је ћребало да дођу*.

²⁰ На отварању дискусије код оваквих примера захваљујемо рецензентима. Овом приликом захваљујемо анонимним рецензентима на корисним сугестијама и коментарима.

У случају односа облика *будем* и *јесам* у презенту, не ради се само о видској већ и о субјунктивної маркираности, што показујемо примером (85), у коме је глагол *бијџи* употребљен као несвршени у тесту са фазним глаголом *јочињајџи*, и примером (86), као свршени у временској реченици, а притом је у оба случаја у субјунктивном контексту.

(85) Почине да буде нервозан.

(86) Чим буде на послу, потписаће извештај.

Што се тиче модалних глагола *can/моћи*, има разлике у односу на *must/морати* и помоћне глаголе као допуне. Будући да се код глагола *моћи* у српском епистемичност изражава изразом *може бијџи да*, то је један од разлога за разликовање српских примера. За разлику од тога, енглески примери попут (87), са *can* којим се исказује способност, двозначни су. Једно значење је епистемичко (88) и подразумева претпоставку да је неко директор. На пример, особа која уђе у наставничку канцеларију и види састанак на коме је у челу стола човек у оделу који се званично обраћа присутнима стојећи може претпоставити да је тај човек директор. Друго значење сврстава се у динамичку модалност (89), а у овом случају се односи на нечију способност да буде директор.

(87) He can be a principle.

(88) It can be the case that he is a principle.

(89) He is capable of being a principle.

Код српских примера са епистемичким *може бијџи* потврђује се граматичност употребе помоћног глагола *јесам* са епистемичним значењем (90), за разлику од *бијџи* у презенту у таквом окружењу (91). Издвајамо пример (92)²¹ будући да је двозначан: може имати динамичко значење способности (структура 93), али и епистемичко значење попут (90) (структура 94).

(90) Може бити да је директор.

(91) *Може бити да буде директор.

(92) Може бити директор.

(93) pro_i Може PRO_i бити директор.

(94) pro_{ex} Може бити директор.

Као и већ поменути примери са глаголом *морати*, пример (92) показује да се епистемичко читање може постићи и када је инфинитив глагола *бијџи* допуна модалном глаголу уместо *да*-допуне (читање 94). За разлику од епистемичког pro_{ex} *мора*, а не нужно pro_{ex} *мора бијџи*, епистемичко pro_{ex} *може бијџи* није се у српском језику (још увек) осамосталило само као pro_{ex} *може*, односно безлично *моћи* у презенту, свакако, уз одговарајућу допуну (*да*-допуну, именицу, односно именичку синтагму, предлошко-падежну конструкцију).

Са друге стране, у значењу способности може се употребити само глагол *бијџи* као допуна модалном глаголу (в. 95–96).

(95) Може да буде директор.²²

(96) *Може да је директор.

²¹ За отварање дискусије о оваквим примерима захваљујемо рецензентима.

²² pro_i Може да PRO_i буде дирекџор.

Ван посматраних *да*-допуна, презент глагола *јесам* и *бићу* понаша се другачије. Први може бити самостално употребљен, али не и други (97–98).

(97) Он је директор.

(98) *Он буде директор.

Из свега овога произлази да је енглеском глаголу *to be* ближи српски глагол *јесам* него *бићу*, будући да је немаркиран. Глагол *бићу* је у презенту неопходно субјунктивно маркиран, али не и глагол *јесам*, што показује и поређење које је рађено између два словенска језика, конкретније српског и бугарског о односу *јесам/бићу* и *сѣм/бѣда* (Јанић 2014).

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. У овоме раду показали смо да су енглески модални глаголи *must, should, can* и српски *морати, требати, моћи* умногоме слични, што је очекивано када се ради о изражавању епистемичке, деонтичке и динамичке модалности. Што се тиче превођења наведених енглеских модала, они се не преводу увек српским еквивалентима у виду глагола. Могуће је да у одговарајућим српским примерима модалност буде постигнута употребом модалне речце *можда, ваљда, свакако* или да пак буде морфолошки маркирана глаголским обликом попут потенцијала. Истичемо да модалност у српској реченици обично ни на који начин није изражена код превода енглеских индикативних реченица са „факултативним” модалним глаголом. Међутим, када је сам процес превођења у питању, важно је истаћи да је модалне односе исказане глаголима из енглеског језика у највећем броју случајева могуће несметано превести одговарајућим средствима из српског језика (уп. Трвојевић-Милошевић 2004). Разлике које смо уочили и приказали у овом раду требало би да олакшају избор између различитих могућности, али и да спрече евентуалне грешке које могу настати услед дословног превођења.

С обзиром на различитост енглеског и српског језика у погледу тзв. про-изостављајућег параметра (енгл. *pro drop*), код српских примера постоји двозначност када је у допуни модалном глаголу *морати* пунозначни глагол несвршеног вида и када су оба у 3. лицу једнине презента. У том случају, конкретно значење може се показати дубинском структуром. Друга разлика коју издвајамо је синтаксичко-семантичко понашање енглеског глагола *to be* и српских *јесам* и *бићу* у презенту када се налазе у допуни модалним глаголима, у односу на деонтичку, динамичку и епистемичку модалност. Превасходно се у српском језику глагол *јесам* употребљава у епистемичким контекстима, а помоћни глагол *бићу* се у презенту чешће употребљава у контекстима деонтичке и динамичке модалности. Као што смо у раду показали, први глагол је немаркиран, а други маркиран јер се употребљава у субјунктивним контекстима.

Српске и енглеске примере повезује то што и код потоњих постоји двозначност у површинској структури. Својеврсном сличношћу између модалних глагола у два језика можемо сматрати и чињеницу да се и у овом истраживању показало да модални глаголи у енглеском и српском јесу полисемични, те да полисемија сама по себи изазива разлике у исказивању модалности и доводи до граничних и двозначних случајева, што представља резултат који се у великој мери поклапа са истраживањима Јелене Пртљаге (PRTLJAGA 2008a: 40).

На крају, усидравање је у енглеском и српском умногоме слично. У случају да је уз модални глагол експлетивно *it*, односно pro_{ex} , модалност је усидрена ситуацијом, док је сидро у случају са личним обликом модалног глагола карактеристика некога или нечега о коме/чему се ради. У стандардном српском језику та сличност није толико очигледна због прескриптивних правила о безличној употреби модалног глагола *ћребаћи* (уз дозвољавање личног облика у изузетним случајевима), али се у говору опозиција лично–безлично и даље одржава.

ИЗВОРИ

- AUSTER, Paul. *Invisible*. New York: Henry Holt and Co. (e-book version, коришћена уз помоћ читача *Calibre 0.9.2*), 2009/2010.
OSTER, Pol. *Nevidljivi* (prev. Ivana Đurić-Paunović). Beograd: Geopoetika, 2010.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Батистић, Татјана. О неким питањима у вези с анализом глагола МОРАТИ и МОЋИ. *Јужно-словенски филолоџ* 39 (1983): 99–111.
Вељковић, Драгана. Аспектуалне вредности помоћних глагола *бићи* и *јесам* у српском језику. Бојана Димитријевић (ур.). *Наука и савремени универзитет: Језик и књижевност у конјакту и дисконјакту*, год. IV, књ. 1, Зборник са IV научног скупа *Наука и савремени универзитет*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2015, 17–29.
Ђукановић, Владо. Глаголи *ћребаћи* и *ваљачи* и њихова инфинитивно/презентска допуна. *Научни састјанак славистија у Вукове дане 22/2* (1992): 119–126.
Звекић-Душановић, Душанка. Модални глаголи и адверзативност. *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику* 59/1 (2016): 77–102.
Јанић, Александра. *Кашеџорија субјунктивна у српском и бугарском језику – ујоредно ћроучавање*. Необјављени мастерски рад. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2012.
Јанић, Александра. Модални глаголи *морачи*, *ћребаћи*, *ћрјабва* и могући светови. Радослав Радев, Ценка Иванова (ур.). *Време и ћросћрансћиво в кулћураћи на бљљари и сљрби*. Варна: Славена, 2013, 104–120.
Јанић, Александра. Помоћни глагол *јесам/сљм, будем/бљда* и субјунктивна семантика у српском и бугарском језику. Милош Ковачевић, Јелена Петковић (ур.). *Савремена ћроучавања језика и књижевности*, год. V, књ. 1, Зборник са V скупа младих филолога Србије. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, 2014, 39–49.
Ковачевић, Милош. Је ли глаголски облик *мора* увијек глагол?. *Радови Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву* 10/1 (2008): 35–47.
Ковачевић, Милош. Глаголске алолексе као модалне ријечи. *Научни састјанак славистија у Вукове дане 38/1* (2009): 73–86.
Моловић, Јордан. О глаголу *ћребаћи*. *Књижевност и језик* 14/4 (1966): 362–363.
Остојић, Бранислав. Још о конструкцијама с глаголом *ћребаћи*. *Српски језик* 2/1–2 (1997): 15–18.
Пипер, Предраг. Синонимије и конверзије с глаголом МОРАТИ. *Научни састјанак славистија у Вукове дане 12/1* (1983): 167–181.
Пипер, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
Пртљага, Јелена. Енглески модални глаголи *can* и *will* у епистемичкој и динамичкој употреби и њихови еквиваленти у српском језику. *Педагошка сћварност* LIV/7-8 (2008): 730–746.

- РМС: *Речник српскога језика*. (ур. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2007.
- СИМОНОВИЋ, Марко, Бобан АРСЕНИЈЕВИЋ. 2014. Личност и безличност глагола *ћребаћић*: Авантуре теоријске лингвистике у пренормираном домену. Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић (ур.). *Језик, књижевност, маргинализација – језичка исћраживања*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 287–304.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик*, књ. 1, Београд: Научна књига, 1986.
- ТАНАСИЋ, Срето. О употреби глагола *ћребаћић*. *Синћаксичке ћеме*. Београд: Београдска књига, 2009, 50–61.
- ТАНАСИЋ, Срето. 2011. О једном типу реченица с глаголом *ћребаћић*. *Годишњак за српски језик и књижевност Филозофског факултећа у Нишу* 11: 47–51.
- ТЕПАВЧЕВИЋ, Миодарка. Конструкције са глаголом *ћребаћић* (глаголима и изразима сличног значења) у језику Петра II Петровића Његоша. *Српски језик* 6/1–2 (2001): 479–484.

*

- ANAND, Pranav, Valentine HACQUARD. Epistemics with Attitude. *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory 18 (SALT)*. Ithaca, NY: CLC Publications, 2009.
- CINQUE, Guglielmo. *Adverbs and Functional Heads: A Cross-linguistic Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- COLLINS, Peter. *Modals and Quasi-modals in English*. Amsterdam – New York: Rodopi, 2009.
- ЂОРЂЕВИЋ, Radmila. *Uvod u kontrastiranje jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004.
- HACQUARD, Valentine. *Aspects of Modality*. Unpublished doctoral dissertation. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, 2006.
- НАЕГЕМАН, Liliane. *Introduction to Government and Binding Theory*. Oxford – Cambridge: Blackwell, 1994.
- BESTERS-DILGER, Juliane, Ana DROBNJAKOVIĆ, Björn HANSEN. Modals in the Slavonic Languages. Björn Hansen, Ferdinand de Haan (eds.). *Modals in the Languages of Europe: A Reference Work*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2009, 167–197.
- HANSEN, Björn. A Morpho-syntactic Typology of Constructions with Modals in Serbian. Јасмина Грковић-Мејур, Владислава Ружић, Слободан Павловић (ур.). *Линћвистичке свеске 6: Синћаксичка исћраживања (дијахроно-синћрони ћлан)*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2007, 31–44.
- KIEFER, Ferenc. On Defining Modality. *Folia Linguistica* 21/1 (1987): 67–94.
- КНЕЖЕВИЋ, Božana, Irena BRDAR. Modals and Modality in Translation: a Case Study Based Approach. *Jezikoslovlje* 12/2 (2011): 117–145.
- KORDIĆ, Snježana. Употреба глагола *ћребаћић*. *Научни сасћанак славистћа у Вукове дане* 26/2 (1996): 71–81.
- KRATZER, Angelika. Situations in Natural Language Semantics. Edward N. Zalta (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2011. <plato.stanford.edu> 1. 12. 2013.
- KRATZER, Angelika. The Modality for the 21st Century. *The 19th International Congress of Linguists*, Geneva, Switzerland, July 21–27th 2013, усмена презентација <<https://mediaserver.unige.ch/play/80082/moeschler%20jacques,%20International%20Congress%20of%20Linguists%202013>> 4. 12. 2015.
- KRISTAL, Devid. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike* (preveli Ivan Klajn i Boris Hlebec). Beograd: Nolit, 1999.
- КВАЧАНОВИЋ, Nada. *Modalna značenja prosto prošlog vremena u savremenom engleskom jeziku*. Neobjavljeni magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 1993.
- LEECH, Geoffrey. *Meaning and the English Verb*. London: Longman, 1971.
- LEWIS, David. Finkish Dispositions. *The Philosophical Quarterly* 47/187 (1997): 143–158.
- LYONS, John. *Semantics*, vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- МИЋАИЛОВИЋ, Ljubomir. *Upotreba glagola can i may u savremenom engleskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 1966.
- MRAZOVIĆ, Pavica, Zora VUKADINOVIĆ. *Gramatika srpskog jezika za strance*. Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2009.
- NOVAKOV, Predrag. *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije, 2005.

- NOVAKOV, Predrag. Modalnost i modalni glagoli u pojedinim gramatikama engleskog i srpskog jezika. Julijana Vučo (ur.). *Savremene tendencije u nastavi jezika i književnosti*. Beograd: Filološki fakultet, 2007, 290–297.
- NOVAKOV, Predrag. Engleski modal *can* – promene i tendencije. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XXXVII* (2012): 187–200.
- PALMER, Frank R. Modals and Actuality. *Journal of Linguistics* 13 (1977): 1–23.
- PALMER, Frank R. *Modality and the English Modals*. London: Longman, 1979.
- PALMER, Frank R. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986/2001.
- PARTEE, Barbara. *Compositionality in Formal Semantics: Selected Papers by Barbara H. Partee*, Oxford: Blackwell Publishing, 2004.
- PRTLJAGA, Jelena. *Kontrastivna analiza modalnih glagola can i will. Epistemička i dinamička upotreba engleskih modalnih glagola can i will i njihovi ekvivalenti u srpskom jeziku*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”, 2008a.
- PRTLJAGA, Jelena. *Deontička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”, 2014.
- RAMCHAND, Gillian. Indexical vs. Anaphoric Modals, 2012. <http://www.academia.edu/4236711/Indexical_and_Anaphoric_Modals>. 12. 2. 2016.
- SAEED, John I. *Semantics* (the second edition). Malden: Blackwell Publishing, 2002.
- SWEETSER, Eve. *Semantic Structure and Semantic Change: A Cognitive Linguistic Study of Modality, Perception, Speech Acts, and Logical Relations*. Unpublished doctoral dissertation. Berkeley: University of California Berkeley, 1984.
- SWEETSER, Eve. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- TALMY, Leonard. Force Dynamics in Language and Cognition. *Cognitive Science* 12 (1988): 49–100.
- TALMY, Leonard. *Toward a Cognitive Semantics*, volume II. Cambridge, MA: The MIT Press, 2000.
- TRBOJEVIĆ-MILOŠEVIĆ, Ivana. *Modalnost, sud, iskaz: epistemička modalnost u engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet, 2004.
- VENDLER, Zeno. Verbs and Times. *Philosophical Review* 66/2 (1957): 143–160.
- WURMBRAND, Susi. Modal Verbs Must Be Raising Verbs. *Proceedings of 18th West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL)*. Sornenville, MA: Cascadilla Press, 1999, 599–612.

Aleksandra Janić
Dušan Stamenković

THE MODAL VERBS *MUST*, *SHOULD*, *CAN* / *MORATI*, *TREBATI*, *MOĆI* IN ENGLISH
AND SERBIAN: GENERAL CHARACTERISTICS AND TRANSLATION CHALLENGES

S u m m a r y

The article analyzes the existing and potential translation equivalents in order to compare the modal verbs *must*, *should*, *can* in English with their Serbian equivalents – the verbs *morati*, *trebati*, *moći*. They are approached from the perspective of a theoretical framework which includes different elements of generative grammar and cognitive semantics in order to clarify certain additional aspects of the meaning of these modal verbs. Firstly, the article deals with some characteristics of translating the modal verbs *must* and *should* into Serbian using literary examples from a parallel translation corpus comprising Paul Auster's novel *Invisible* and its Serbian translation (*Nevidljivi*). Additional illustrative examples have been included in order to portray different shades of modal meanings not represented in the used small-scale corpus. This is followed by a comparison of the epistemic and deontic modalities of the verbs *must*, *should*, *can* and *morati*, *trebati*, *moći*, with a special emphasis on the issues of ambiguity, deep structure and the impact of the (*da*-)modal complement on sentence meanings. The results show that there is a large overlap in how the analyzed modal verbs function in English and Serbian when it comes to expressing epistemic, deontic and dynamic modality. The translation equivalents of these verbs are not always given in the form of modal verbs, but the Serbian language has the necessary means of expressing what the modal verbs in English indicate. The

differences that we have managed to notice (mostly related to the pro drop parameter and the semantic-syntactic behavior of the verbs to *be*, *jesam*, and *biti*) may serve as guidelines for some future studies, as well as for the process of translation.

Александра Јанић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српски језик

Ђирила и Методија 2, 18000 Ниш, Србија

aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

Душан Стаменоковић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за англистику

Центар за когнитивне науке

Ђирила и Методија 2, 18000 Ниш, Србија

dusan.stamenkovic@filfak.ni.ac.rs

Зборник Матице српске за филологију и лингвистику
Издаје Матица српска
Излази двапут годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6622-726
e-mail: zmsfl@maticasrpska.org.rs
www.maticasrpska.org.rs

Редакција LIX/2 књ. Зборника Матице српске за филологију и лингвистику
закључена је 26. октобра 2016.

За издавача: проф. др Ђорђе Ђурић, генерални секретар Матице српске

Стручни сарадник Одељења: Јулкица Ђукић

Технички уредник: Вукица Туцаков

Штампање завршено децембра 2016.

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа: Сајнос, Нови Сад

Штампање ове свеске Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

80/81(082)

ЗБОРНИК Матице српске за филологију и лингвистику –
Archivum philologicum et linguisticum / главни и одговорни уред-
ник др Јасмина Грковић-Мејдор. – 1984/1985, књ. 27/28–. – Нови
Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик, 1985–.
– 24 cm

Наставак публикације: Зборник за филологију и лингвистику

ISSN 0352-5724

COBISS.SR-ID 9630978